

Hámori Antal

Etika

Erkölcstani alapfogalmak gazdaságetikai kitekintéssel

Hámori Antal

Etika

Erkölcstani alapfogalmak
gazdaságetikai kitekintéssel

Lektorálta:

Prof. dr. habil. Rokay Zoltán PhD
tanszékvezető egyetemi tanár

Minden jog fenntartva, beleértve a bárminemű eljárással való sokszorosítás jogát

© Dr. Hámori Antal, Budapest, 2016.

© Budapesti Gazdasági Egyetem

ISBN 978-963-7159-30-5

Tartalom

Ajánlás

Előszó

Bevezetés: emberi méltóság, boldogság

ELSŐ RÉSZ: AZ ETIKA ALAPJAI

I. Az erkölcsi rend

II. Az etika meghatározása

1. Az etika fogalma
2. Az etika tárgya, forrása, helye a tudományok rendszerében
3. Az etika módszere
4. Az etika felosztása

III. Érték és etika

IV. Az erkölcsi elvek eredete

V. Az erkölcs és a jog kapcsolata

MÁSODIK RÉSZ: AZ EMBER ERKÖLCSI MAGATARTÁSA

VI. Az erkölcsi magatartás fogalma és feltételei

1. Az erkölcsi magatartás fogalma
2. Az erkölcsi magatartás feltételei
 - 2.1. Szabadság és felelősség
 - 2.2. Erkölcsi törvény és lelkiismeret
 - 2.2.1. Az erkölcsi törvény
 - 2.2.1.1. Az erkölcsi törvény fogalma és formái
 - 2.2.1.2. A természetes törvény
 - 2.2.2. Az erkölcsi lelkiismeret
 - 2.2.2.1. Az erkölcsi lelkiismeret fogalma, összetevői
 - 2.2.2.2. Az erkölcsi lelkiismeret fajtái
 - 2.2.2.3. Az erkölcsi lelkiismeret vizsgálata és nevelése

VII. Az erkölcsi magatartás fajtái, erények és bűnök

1. Az erkölcsi jó és az erények
 - 1.1. Az erkölcsi jó és az erény fogalma, hatásai
 - 1.2. A sarkalatos erények
 - 1.2.1. Az okosság erénye
 - 1.2.2. Az igazságosság erénye
 - 1.2.3. A bátorság erénye
 - 1.2.4. A mértékletesség erénye
 - 1.3. Egyéb erények
 - 1.3.1. A tisztaság erénye
 - 1.3.2. Az alázat erénye
 - 1.3.3. A szeretet erénye
2. Az erkölcsi rossz, a bűnök és orvosságai
 - 2.1. Az erkölcsi rossz, a bűn fogalma
 - 2.2. Az erkölcsi bűnök fajtái
 - 2.3. Az erkölcsi bűnök következményei és orvosságai

VIII. Az emberi magatartás erkölcsi minősítése

1. Az erkölcsiség alkotóelemei („forrásai”)
 - 1.1. A magatartás tárgya
 - 1.2. A szándék
 - 1.3. A körülmények
2. A jó, az elfogadható és a rossz magatartások az alapelvek tükrében

Harmadik Rész. Gazdaság és erkölcs

IX. A gazdaság etikai aspektusa

X. Vendéglátás - megújulás

1. Vendégbarátság, vendégszeretet
2. Sarkalatos erények és vendéglátás
3. Vendég-vendéglátó magatartások

Összefoglalás

Záró gondolatok

Függelék

- a) Arisztotelész etikája: a boldogság témája
- b) Az igazmondás erénye, a hazugság tilalma; adalékok a hazugság fogalmához és a várandós munkavállalók védelméhez (szempontok a magatartás tárgyának mélyebb elemzéséhez)
 - 1) A probléma és az azzal kapcsolatos álláspont
 - 2) A (munkáltatói) kérdés és a (munkavállalói, álláspályázói) válasz, s annak közelítése
 - 3) A hazugság fogalma és az azzal kapcsolatos probléma súlya - az emberi élet védelme
 - 4) Következtetés a (leendő) várandós munkavállalók, álláspályázók vonatkozásában
- c) Etikai kódexek
 - 1) A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara és a területi kereskedelmi és iparkamarák etikai kódexe, A vendéglátó vállalkozók etikai kódexe
 - 1.1) A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara és a területi kereskedelmi és iparkamarák etikai kódexe
 - 1.2) A vendéglátó vállalkozók etikai kódexe
 - 2) A Magyar Vendéglátók Ipartestületének Etikai Kódexe

Irodalomjegyzék

Szerző életrajza

Előszó

E könyvvel, a Bevezetés az etikába (gazdasásetikai kitekintéssel) című, 2010-ben megjelent művemhez hasonlóan, bővebb formában, az etikába szeretnék alapvető, általános bevezetést nyújtani, kiindulva magából az emberből, az ember méltóságából és boldogságából, tárgyalva az erkölcsi rendet, az etika fogalmát, tárgyát, forrását, helyét a tudományok rendszerében, módszerét és felosztását, külön is szólva az érték és az etika viszonyáról, az erkölcsi elvek eredetéről, valamint az erkölcs és a jog kapcsolatáról. Ezt követően az ember erkölcsi magatartásának témaköre kerül megtárgyalásra: az erkölcsi magatartás fogalma, feltételei (szabadság és felelősség, erkölcsi törvény és lelkiismeret), fajtái, erények és bűnök, következményeik, a bűnök orvosságai, az emberi magatartás erkölcsi minősítése. Eme általános alapvetés után, tekintettel a gazdaság jelentőségére és tisztességességének szükségességére, - a megújulás fényében, a szolidaritás követelményét is érintve - a gazdaság etikai vonatkozásaira, ezen belül az igaz vendéglátásra is kitérek, amelyhez a függelékben etikai kódexek társulnak.

A Bevezetésben az emberről és méltóságáról, boldogságáról írok, hiszen az emberi magatartás erkölcsi értékeléséhez látnunk kell sajátosságait, mint például a jó utáni vágyakozást, a rosszra való hajlamot és a tévedésnek való alávetettséget. Az ember önmagában megosztott, „kettős törvényt érez magában” („akarja a jót és - időnként - teszi a rosszat”). Ezért mind az egyéni, mind a közösségi élet teljes egészében küzdelem, mégpedig drámai küzdelem a jó és a rossz, a világosság és a sötétség között. Ám az ember az értelem segítségével képes megérteni a dolgok helyes rendjét, az akarat révén képes a számára igaz jó felé irányulni - ugyanis lelke s szellemi képességei, értelme és akarata következtében szabadsággal felruházott lény (személy). Ha e valóságot figyelmen kívül hagyjuk, a magatartás erkölcsi minősítése könnyen téves eredményre vezet. A boldogság témájának relevanciájára és az egyes részek arányosságára is tekintettel külön (függelékben) foglalkozom Arisztotelész etikájával. Hasonló megfontolásból ugyancsak kiemelten, önállóan tárgyalom az igazmondás erényét, a hazugság tilalmát, részletes tényálláselemzéssel szempontokat adva a magatartás tárgyának mélyebb elemzéséhez.

Az erkölcsi nevelés, az erkölcsi értékek és normák ismerete, valamint a jó példák nagymértékben segíthetik a helyes (erkölcsös) magatartás felismerését és tanúsítását. Az erkölcsi nevelés, önnevelés fontos alapelve, hogy különösen ifjú korban magasra helyezzük a mércét, hiszen az életkor előre haladtával amúgy is „kopik” az ember.

Módszerem az etika sajátja, az objektív erkölcsi igazságot szem előtt tartva az értelem művének alapul vétele, alátámasztva lélektani, biológiai, történeti és társadalmi ismeretekkel, tapasztalatokkal.

A hivatkozott gazdag etikatörténeti könyvekre és a teijedelmi keretekre figyelemmel az etikai gondolkodás fejlődésének bemutatásától eltekintve, a fogalmi tisztánlátást, a magatartás helyes értékelését elősegítendő fogalmaztam meg gondolataimat, szívből ajánlva további növekedéshez az irodalomjegyzékben szereplő műveket, hogy emberi méltóságunknak megfelelően - hozzájárulva boldogságunkhoz - jól járjunk.

Hálásan köszönve Prof. dr. habil. Rokay Zoltán PhD, tanszékvezető egyetemi tanár úr igen megtisztelő lektori véleményét.

dr. jur. Hámori Antal OESSH, PhD

Bevezetés: emberi méltóság, boldogság

Az *emberi méltóság* alapvető fogalom, érték, Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) és az előző Alkotmány is kiemelt helyen említi. Ez az érték az ember alkotta jogot megelőző, ilyen értelemben a jog felett álló létező: a jog védelmezi, oltalmazza, szolgálja minél teljesebb érvényesülését, az Alaptörvény II. cikkében szereplő megfogalmazás szerint sérthetetlen.

Az *emberi méltóság* az *emberhez méltó létezők összessége*, az *igazi* emberi lét, valóság a maga képességével és aktivitásával, a *teljes és boldog tökéletességre* jutásra szóló *meghívásban* nyerve el beteljesedését.

Az emberhez az erkölcsi értelemben vett, igaz *jó* méltó, az, ami *objektíve* kibontakoztatja, tökéletesíti, boldogítja. Ez a transzcendens irányultság, rendeltség a *közösségi* kapcsolatokban áll fenn; vagyis az emberi méltóság nemcsak személyes, hanem közösségi érték is.

Az ember a létezése első pillanatától közösségi valóság: szülei kapcsolatából fogan e világra, nem önmagától való, nem elszigetelt, fejlődése, kiteljesedése, boldogsága másokkal együtt, *társason* valósul meg (ez az ember természetéhez tartozik). Az ember mindezt hálával is tartozik, köteleességeknek is alanya.

Az ember ingyenesen, *ajándékként - szeretéből* - teremtett a világra, nem tett ezért semmit, hisz nem is létezett. Ezt az életadó, *örök* szeretetet meg kell becsülnie, viszonznia is kell: *szeretni és szeretéből tenni a jót jól* pusztán önmagáért (a jóért, a legfőbb Jóért), *kerülni a rosszat, s szemlélni a szépet*, teljes, tiszta életet kell élni, olyat, ami méltó hozzá, szabadságának megfelelően felelősségteljeset; küzdeni kell a rendetlen kívánság ellen, a lelkiismeret tévedéseitől meg kell szabadulni; ezt az *életet védeni, kiteljesíteni, szolgálni kell* — az *igazság- • bán*, a *szeretet* által. Az ember természete szerint az igazságra törekszik. Ez az út biztosítja az *igazságosság* érvényesülését, a *szabadság* növekedését, hogy abban napról napra emberibb egyensúlyt találjunk. Az önmagáért akart emberi személy szabadságát, értelmét és akaratát is ingyen, ajándékként kapja, s minél inkább növekszik *ebben, felelőssége* is annál nagyobb. Ez alapozza meg, hogy az ember elég gondot fordítson az *igaz* és a *jó* keresésére, *tökéletességét* a *jó* és az *igaz* keresésében és szeretetében találja meg.

A megelőző, teremtetői *szeretet* képessé tesz minket arra, hogy e szeretette - szívünket felemelve - szabadon, szeretettel válaszoljunk. A másokkal való kapcsolatok, a *kölcsönös* szolgálatok és a *testvéries* párbeszéd által bontakoztatja ki az ember a maga képességeit, és így tudja teljesíteni sajátos hivatását.

Az erkölcsi élet gyakorlata tanúskodik az *ember méltóságáról, boldogsága* a tökéletes érték, a jó zavartalan, el nem múló birtoklása, a Jóra, az *Igazság* megismerésére való törekvés, irányultság és szeretésének állapota, mások boldoggá tétele - a kölcsönös, igaz, önzetlen, önajándékozó *szereteten*.

Az ember - szíve mélyén - vágyódik erre a *boldogságra*, s minél inkább megízleli ennek örömet, minden csábító kísértés ellenére annál jobban vágyik rá.

A *férfi* és a *nő* kezdetől fogva ugyanazzal a méltósággal együtt, kölcsönösen *egymásért*, személyes *szeretetközösségre*, *egyenlőnek* teremtett: nem jó az embernek egyedül lennie; férfiúi és női mivoltuk *kölcsönösen* kiegészíti egymást - *házasságban* „egy testet” alkotnak, különleges módon együttműködnek a teremtésben, *gyermekük* a legszebb ajándék, a legnagyobb kincs.¹

Szent Ágoston a boldog életről szóló művében írja: „Aki Istent elnyerte: boldog.” (az az ember biztosan boldog, aki - lélekben - megtalálta Istent);² továbbá: boldognak lenni [...] nem más, mint szükségét nem látni, azaz bölcsnek lenni” (a bölcsesség „a lélek mértékletessége...”).³

Az *Evangéliumban* szerepel: „Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa. Boldogok, akik szomorúak, mert majd megvigasztalják őket. Boldogok a szelídek, mert övék lesz a föld. Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot, mert majd eltelvek vele. Boldogok az irgalmasok, mert majd nekik is irgalmaznak. Boldogok a tiszta szívűek, mert meglátják az Istent. Boldogok a békességben élők, mert Isten fiainak hívják majd őket. Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyek országa. Boldogok vagytok, ha miattam gyaláznak és üldöznek benneteket és hazudozva minden rosszat rátok fognak énmiattam. Örüljete és ujjongjatek, mert nagy lesz a mennyben a jutalmatok. így üldözték előttek a prófétákat is.” (Mt 5,3-12; vö. Lk 6,20-26)

1 Ld. Hátori 2015/2a; Hátori 2015/1; Hátori 2010/10; Hátori 2010(6); Hátori 2010/3b; Hátori 2010/1-2; Hátori 2009(4); Hátori 2009b 8-15.; Hátori 2008; Hátori 2008/24; Hátori 2008/4a; Hátori 2008/4b; Hátori 2008/I-II; Hátori 2008/1; Hátori 2008/1(64); Hátori 2008a; Hátori 2008c; Hátori 2007/3-4; Hátori 2007/3a; Hátori 2007/3b; Hátori 2007a; Hátori 2006b; Hátori 2004/1; Hátori 2003/4; Hátori 2001/5; Hátori 2001/1 (és a lábjegyzeteikben foglalt források és irodalom). Vö. pl. Beran 2012/1-2; Beran 2005; Beran 2001 15-20., 36-43., 66-78.; Boda 2004 (vö. Kelemen); Boda 1997 72-78., 118-150.; Bolberitz 2007b; Bolberitz 2004b 42-49., 53-58.; Bolberitz 2003a 7., 9-15., 17-23., 25-39., 49-58.; Bolberitz 2003b; Bolberitz 2002 25-81., 399-412., 416-420.; Böckle 2004 34-37., 42-44., 70-81.; Chapman 2006; Clément; Deli - Kukorelli; Erdő 2005; Ferencz 2003/4; Frivaldszky 2014; Gáncz 2005; Haring 1997 120-140., 154-203.; Harsányi 2013; Harsányi 2004; Hársfai 2010 különösen 47-72., 94-95.; Hittani Kongregáció; János Pál II. 2011; János Pál II. 1995a; János Pál II. 1988; Kecskés 176-178.; Kék 2012; Kuminetz 2011/2; Laun; Nemes 2007; Ouellet; Palánkay; Pinckaers 2010 83-102.; Pinckaers 2001 280-281., 335-465., 471-476.; Rászlai; Scola; Soltész 2013; Szigeti; Tarjányi Z. 2015; Tarjányi Z. 2012/1-2; Tapányi Z. 2005a 46-61., 72-78., 88-93., 102-126.; Varga 1978 17-30., 122-129.; Vogel; Weber 2001b 177-245., 248-260.; Weber 2001a 78-89., 158., 165-170., 182., 196-203., 226., 232-235., 249.; West; Wojtyła; Zakariás 2015; Zakariás 2011/12; Zakariás 2011/11. Az antropológiai vonatkozásokhoz ld. még pl. Kamper és Wulf; Rokay 2000 (történeti és szisztematikus megközelítés); továbbá Beran 2007a 28-33., 64-65.; Beran 2005; Tamay; Turgonyi 2001 61-62., 64-65.; Musonius 33-34. (vö. uo. 50-51.). A boldogság témájához ld. pl. Aquinói (STh) I q 26, a 1-2; Bolberitz 2007b; Deman; Gáncz 2005; Scola 55-59.; Szent Ágoston 27-56.; Turay 65-69.; és Függelék A).

2 Ld. Szent Ágoston 37., 54., vö. uo. 42. és 43., 44-45.

3 Ld. uo. 53. (vö. uo. 54.: „A boldog ember mértékletessége a bölcsesség.” - az Istentől származó bölcsesség); vö. uo. 55.

Az erkölcsi rend

Az erkölcsi rend azon létezők összessége, amelyeknek erkölcsi léte és értéke van (pl. igazság, jószág, erényes, felelős emberi élet, lelkiismeret szava).

Az erkölcsi rend erkölcsi alapelvekre vezethető vissza. A legáltalánosabb erkölcsi alapelv, hogy a jót tenni, a rosszat kerülni kell. További erkölcsi természettörvénynek is mondott általános erkölcsi alapelvek, hogy az emberi életet mindig védeni kell, mindenkinek meg kell adni, ami jár, lehetetlent senkitől sem szabad követelni. Ezek az erkölcsi törvények mindig, mindenkit és mindenhol kötelezőknek, azaz egyetemeseznek is mondták.

Az erkölcsi rend, a maga létezőivel (jószágával) - a tisztos volt okán - meghaladja a merőben fizikai léttel bíró létezők, a fizikai természet rendjét, és új összefüggésben láttatja az emberi magatartást (pl. az étel és az ital a fizikai rendhez tartozik, de amikor alamizsnaként használják a rászorulóknak részére, akkor új jelentést kap). A fizikai rendet meghaladó, magasabb rendű összefüggés az erkölcsi rend.

Az erkölcsi rendhez tartoznak tehát azok az emberi magatartások, amelyek nem pusztán az „ember tettei” (pl. „öncélú” evés-ivás - *actus hominis*), hanem emberhez méltók, embert tökéletesítő (pl. felelős emberi élet - *actus humánus*). E magatartásokat a szándékosság (tudatosság és akaratlagosság), a szabadság és felelősség, az erkölcsi értékelhetőség jellemzi.

Ha az ember magatartása - célját (irányultságát) tekintve - nem felel meg a jó értelemben vett emberi természetnek, akkor erkölcsileg nem jó (pl. a részegség erkölcsileg rossz - ld. Tób 4,15).

A fizikai és az erkölcsi rend át- meg átjárják egymást, hiszen minden emberi magatartásnak vetülete van a fizikai természet rendjében (vö. gondolkodás, beszéd ideg- és agyfunkciói), de ugyanakkor az erkölcsi rendben is értékelhetőek: például a gondolkodás vagy a beszéd megfelel-e vagy nem az erkölcsi törvénynek. Az *etika* sajátos *feladata* éppen abban van, hogy az erkölcsi rend természetét vizsgálja és kutatja.⁴

4 Ld. Bolberitz 2003a 7., 11-12.; Bolberitz 2002 399-400.; Hársfai 2006 19-21.; Tajjányi Z. 2005a 62-65., 99- 100.